

ע"ב

[א] גמ' חסדים טובים - רשום קו על מלות הללו. לחייבים טובות שגמלני כל טוב, רי"ף ורא"ש.

נה ע"ב

[א] גמ' דעני צבורא אמן ואי כו' - וכן הוא בטוש"ע, אבל גירסת רי"ף ורא"ש וכי מהדרי כהני אפייהו לימא הכי כו'.

אור אליהו

וחלומותי שלך כו' ומסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן. ואי לא, לימא הכי: אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום, ושמן שלום, יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ולפי גירסא זו כוונת הגמ' לומר, שצריך לסיים את התפילה של הטבת החלום יחד עם הכהנים, כדי שעל ידי כך אמירת האמן של הציבור על ברכת הכהנים, תהיה גם על תפילתו. והוסיפה הגמ' שאם כשגמר תפילתו עדיין לא סיימו הכהנים את ברכתם, יאמר תפילה נוספת²³¹, כדי שעל ידי תפילה זו יסיים יחד עם הכהנים, ויענו הציבור אמן גם על תפילתו²³². וכן הוא הגירסא בטור (קל): "ויכוין דלסיים בהדי

[א] בגמ': "מאי מברך, אמר רב יהודה, ברוך גומל חסדים טובים". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'²²⁸. אמנם בש"ס של רבינו היה רשום קו על מלות הללו של "חסדים טובים". כלומר, שלדעת רבינו יש למוחקם. והוסיף רבינו בגליון הש"ס שלו את התיבות "לחייבים טובות שגמלני כל טוב". והיינו, שצריך לגרוס בגמ': "מאי מברך, אמר רב יהודה, ברוך גומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב"²²⁹. והוסיף עוד רבינו שכן היא גירסת הרי"ף (מג ע"א) ורא"ש (ט, ג)²³⁰.

[א] בגמ': "האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא, ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי דייהו ולימא הכי: רבונו של עולם אני שלך,

טובות שגמלני כל טוב, והשומעים אומרים: מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה". וכתב רבינו בכיאוורו לשו"ע: "ומה כו' - כגירסת הרי"ף ושאר פוסקים, אלא שגירסת הרי"ף גומל אבל גירסת הרמב"ם הגומל". ואולי מטעם זה כתב רבינו כאן "רי"ף ורא"ש" ולא ציין גם את הרמב"ם. והראב"י (א מסכת ברכות סימן קמו) שילב את שתי הגירסאות: "מאי מברך, אמר רב יהודה אמר רב, ברוך גומל חסדים טובים לחייבים, שגמלני כל טוב". וכעין זה באגודה (מסכת ברכות ט, קצו): "אמר רב יהודה גומל חסדים טובים לחייבים".

231. "אדיר במרום" כו'

232. וזה כוונת הגמ' שאמרה "ואי לא". וכך פירש

228. וכן גרסו: הרוקח (שמג) והאלישיך (ויקרא ז). ועיין להלן הערה 230 שהראב"י והאגודה שילבו את שתי הגירסאות.

229. וכן גרסו: בה"ג (סימן א ברכות פרק ט עמ' פח), אשכול (ברכת הודאה לא ע"ב), ספר הפרדס (שער הראיה ד"ה הודאות), רמב"ם (ברכות י, ח), טור (ריט) ועוד. ועיין בהערה הבאה מה טעם לא נקט רבינו גם את הרמב"ם. וכן הוא בדפוס פארה, כת"י פריס 671 וקטע גניזה קמברידג' T-S F 1(1).41.

230. וכתב הב"י (שם): "כך היא גירסת הרי"ף, והרמב"ם, והרא"ש, אף על פי שהנוסחא בגמרא בספרים שלנו היא ברוך גומל חסדים טובים, גירסת הני רבוותא עיקר". וכן פסק הב"י בשלחנו הטהור (שם, ב): "מה מברך: בא"י, הגומל לחייבים

אור אליהו

היא: "ומסיים בהדי כהני, דעני צבורא אמן. וכי מהדרי כהני אפייהו לימא הכי" כו' 234. ולפי גירסא זו כוונת הגמ' לומר, שבנוסף לתפילה שאומר חולם החלום בזמן ברכת כהנים, דהיינו "רבש"ע, אני שלך" כו' ומסיים אותה יחד עם הכהנים - אומר תפילה נוספת²³⁵, בזמן שמחזירים הכהנים את פניהם, דהיינו "אדיר במרום" כו', ועיין הערה 236.

ברכת שים שלום. ואילו לפי הגירסא שלפנינו לכתחילה התקנה הייתה לומר תפילה אחת בזמן ברכת כהנים, והיינו רבונו של עולם כו'. ורק אם סיים לפני סיום ברכת כהנים, יאמר תפילה נוספת, כדי שיסיים יחד עם הכהנים.

236. כתב הט"ז (שם): "ועכשיו נהגו שבכל פעם אומרים אותו בשעת גמר תפלת ש"ץ בשעה שאומר וטוב בעיניך כו'. וכן משמע לשון הרי"ף, שכתב וכי מהדרי כהני אפייהו לימא השוכן בגבורה כו'". ומשמע שהבין שלגירסת הרי"ף כל הציבור אומרים זאת גם מי שלא חלם שאינו יודע את פירושו. וכן מבואר בערוה"ש (שם ג) "ודע דהמנהג שלנו, שאחר שמחזירין הכהנים פניהם אומרים אדיר במרום, ואין זה עולה לפי נוסחתינו בגמרא אלא המנהג בנוי על פי נוסחת הרי"ף והרא"ש דגרסי הכי: וכד מהדרי כהני אפייהו לימא וכו' ע"ש. וגם המנהג שלנו שכולם אומרים הרבש"ע גם מי שלא חלם". ולכאורה אינו מובן, הרי גם לגירסת הרי"ף והרא"ש הגמ' מדברת על החולם בלבד וכמו שכתוב "וכי מהדרי כהני אפייהו לימא הכי". ומבואר מלשון "לימא" שרק אותו היחיד שעליו דברנו קודם, היינו חולם החלום, אומר כן, ולא כל הציבור. אמנם הערוך השלחן כתב בהסבר המנהג: "מפני שאין אנו עולין לדוכן רק ביום טוב, ואם לא עתה, הרי לא יאמרו לעולם, ואולי סבירא להו דתפלה זה מועיל גם בלא יום החלום". ולפי זה גם את תפילת "רבונו של עולם" כו' צריכים כל הציבור לומר. ואכן מבואר במ"ב (שם ס"ק א) שכן נהגו מטעם הנ"ל:

כהני, כי היכי דעני צבורא אמן. ואי לא, לימא הכי: אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום, ושמך שלום, יהי רצון שתשים עלינו שלום". וכן הוא בשו"ע (שם): "ויכוין דלסיים גם בהדי כהני, דעני צבורא אמן. ואי לא, לימא הכי: אדיר במרום שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום, יהי רצון שתשים עלינו שלום". אמנם גירסת הרי"ף (מג ע"א) ורא"ש (ט, ה) 233

הט"ז (קל ס"ק ב): "ואי לא לימא הכי - פירוש אם גמר אמירת רבש"ע קודם סיום הכהנים, לימא זה, דבזה יסיים עם הכהנים". וכן כתבו הב"ח (על הטור שם) והמגן אברהם (שם ס"ק ג). וכן פירש באמרי נועם את הגירסא שלפנינו. ובמעדני מלך (על הרא"ש ט, ה אות) פירש באופן אחר: "ונראה לי דהכי פירושו, 'ואי לא', שסיימו הכהנים ומחזירים פניהם, יאמר זה הנוסח הקצר אדיר כו' וכן כתב הערוך השלחן (שם ב). והאגודה (ברכות ט סימן) כתב: 'ואם אינו יכול להאריך לימא הכי: אדיר במרום אדון השלום, שוכן במרומות השלום, שים עלינו שלום', והיינו שכך פירש האגודה מה שכתוב "ואי לא", והיינו שקשה לו לומר את תפילת "רבש"ע אני שלך" וכו' (אליה רבא שם ס"ק ז). ובפרשת מרדכי כתב ש"אי לא" הכוונה שאם אינו רוצה להתפלל בשעת ברכת כהנים, יאמר לאחר שמחזירים הכהנים פניהם "אדיר במרום" כו'.

233. וכן גרס הראב"ה (חלק א מסכת ברכות סימן קמו). וכן הוא בכת"י פריס 671 ומינכן 95, וכעין זה בקטע גניזה קמברידג' T-S F 1(1).41 "וכמהדרי אפייהו נימא" כו'.

234. בגירסא שלפנינו הגירסא שיאמר: "אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום, ושמך שלום, יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום", אמנם ברי"ף והרא"ש גרסו: "יאמר השוכן בגבורה שלום, שים עלינו שלום".

235. והיינו שלרי"ף ורא"ש לכתחילה התקנה הייתה לומר שתי תפילות: א. רבונו של עולם כו' בזמן ברכת הכהנים. ב. אדיר במרום כו' בזמן

נז ע"ב

- [א] גמ' ישעיה' יצפה לנחמה - תא"מ.
 [ב] שם שעשה נסים לאבותינו - צ"ל לצדיקים.

אור אליהו

[א] בגמ': "שלשה נביאים הם: הרואה ספר מלכים - יצפה לגדולה, יחזקאל - יצפה לחכמה, ישעיה' - יצפה לנחמה, ירמיה - ידאג מן הפורענות". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ולגירסא זו קשה, הרי בתחילה אמרה הגמ' "שלשה נביאים הם", ואילו אחר כך מונה הגמ' ארבעה ספרי נביאים²³⁷. אמנם בש"ס

ישראל, שגם למנהגנו שנושאים כפים בכל יום, אומרים כל הקהל אדיר במרום, וזה פשוט".

237. וכן הקשה בצ"ח, אמנם הוא הגיה באופן אחר, היינו שמה שכתוב "מלכים - יצפה לגדולה" צריך להיות קודם "שלשה נביאים הם" (ולפי זה שלשת הנביאים הם: יחזקאל, ישעיה' וירמיה). ובאבות דרבי נתן (מ, יג) מנה באמת רק שלשה, אך מנה את ישעיה' והשמיט את יחזקאל: "ג' נביאים הם: הרואה ספר מלכים בחלום - יצפה לגדולה ולעשירות. ישעיה' - יצפה לנחמה. ירמיה - ידאג מן הפורענות", וכן הוא בקטע גניזה קמברידג' T-S F 1(1).41. והנה בהגהות רבינו על האבות דרבי נתן לא העיר כלום על גירסא הנ"ל וצ"ע. ובספר האחלמה (שער הנ"ץ) גם כן השמיט יחזקאל, ולגבי ישעיה' גרס באופן אחר: "הרואה ספר מלכים - יצפה לחסידות, ישעיה' - יצפה לחכמה, ירמיה - ידאג מן הפורענות". ובמנורת המאור (של רבי ישראל אלנקווה, הוספות דברים שמו חכמים במנין גרס: "ספר מלכים - יצפה לגדולה, ספר ישעיה' - יצפה לנחמות, ספר ירמיה - ידאג לפורענות. מפני [שהוא] ספר חוליון קשה לפורענות". ובכת"י מינכן השמיט את "מלכים - יצפה לגדולה".

238. וצ"ע מדוע מחק רבינו דוקא תיבות אלו מתוך הארבעה (ועיין הערה הקודמת).

239. וכן הוא בירושלמי שלפנינו (ט, א), וברוקח (הלכות ברכות המשך סימן שמג)

"ובמדינותינו נוהגין כל הקהל לאמר תפלה זו בשעת הדוכן אפילו אותם שלא חלמו. והטעם דכיון דאין אנו נושאים כפים כי אם ברגלים, אי אפשר שלא חלם לו פעם אחת בין רגל לרגל". וכן כתב המגן אברהם (שם א), אלא שהעיר על אלו שנהגו לאומרו בכל יום: "מאן דחזא חלמא - לאפוקי מאותן שאומרים אותו בכל יום, וגם אינו מועיל אלא אם כן אומרו בו ביום שראה החלום [ת"ח ב"ק ספ"ה]. ואינו נראה לי, דאם כן למה אומרים אותו כל ישראל ברגל, דאטו כולם ראו חלום רע בו ביום, אלא על כרחך אומרים אותו על חלומות שראו בימים אחרים. ומכל מקום לא ישר לאומרו בכל יום".

ועל כל פנים מבואר מזה, שבמקומות שמברכים ברכת כהנים בכל יום, וכמו שנוהגים בארץ ישראל, אין טעם למנהג זה, ולכן מי שלא חלם שום חלום שאינו יודע את פירושו לא יאמר לא "אדיר במרום" כו' ולא "רבונו של עולם" כו'. וכן כתב בשו"ע הרב (קל, א): "ולא יאמר כן בכל יום ויום אלא ביום שראה חלום. ומה שנהגו הכל לומר כן ברגל כשהכהנים עולים לדוכן, זהו לפי שאי אפשר שלא ראה חלום שצריך רפואה בין רגל לרגל". וכן כתב בסידור אזור אליהו (א עמ' נז): "אלא שבחול"ל היות ונשאו כפיים רק בג' רגלים, ואמרו כולם את הרבש"ע כנ"ל, אמרו כולם גם אדיר במרום. ומזה נשתרבה טעות לסידורים הנדפסים היום בארץ